

DE FRIEZEN

FLIP VAN DOORN BIJ UITGEVERIJ THOMAS RAP

De eerste wandelaar (2017)

Het mooiste Nederland (met Monica Wesseling e.a., 2017)

Een verzonnen koninkrijk (2018)

Hoeveel poten heeft een octopus? (met Jonah Kahn, 2019)

Flip van Doorn

DE
FRIEZEN

Een geschiedenis

2021

THOMAS RAP

AMSTERDAM

Dit boek is mede tot stand gekomen met steun van Tresoar,
Fries Historisch en Letterkundig Centrum.

TRESOAR

Copyright © 2021 Flip van Doorn

Omslagontwerp bij Barbara

Omslagbeeld © René Tweehuysen, *Wierum, wolk boven aangevreten land*,
2008, c/o Pictoright Amsterdam 2021

Foto auteur Peter Arno Broer

Kaarten binnenwerk en binnenzijde omslag Flip van Doorn

Vormgeving binnenwerk Aard Popke Sjoerd Bakker

Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 004 0768 8

NUR 320

thomasrap.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen.
Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Foar mem en foar pake

‘De tijd wreekt zich op alles wat zonder moeite
tot stand komt.’

EVERT RINSEMA

INHOUD

INLEIDING

11

1

WOORDEN

Leeuwarden

15

2

SPOREN

Leeuwarden - Dokkum

45

3

TERPEN

Hallig Langeneß - Harlingen

71

4

HEILIGE PLEKKEN

Dokkum - Rinsumageest

103

5

PELGRIMAGE

Irnsun – Rome

137

6

HANDELSREIS

Rome – Leeuwarden

169

7

WATERSCHEIDING

Kreileroord – Warns

197

8

MACHT

Burhave – Brongerga

231

9

WATERWEGEN

Amsterdam – Oosterlittens

265

10

VORMGEGEVEN LANDSCHAP

Oranjevoud - Ameland

299

11

HART

Leeuwarden - Leeuwarden

337

NAWOORD 375

Beknopte literatuurlijst 379

Woordenlijst 385

Register 395

INLEIDING

Dit is een reisboek. Het vormt de neerslag van elf tochten die ik maakte door het land en de geschiedenis van de Friezen. Dat ik in hun midden woon is bijzaak: reizen kan ook dicht bij huis. Bovendien heb ik Friesland en zijn inwoners altijd geobserveerd met de blik van een relatieve buitenstaander. Ik was de veertig al ruim gepasseerd toen ik vanuit de Randstad naar mijn huidige woonplaats IJlst verhuisde. Tegelijkertijd voel ik me intens verweven met mijn onderwerp. Wanneer ik meen mij te moeten verantwoorden voor mijn aanwezigheid in een gezelschap van geboren Friezen is mijn eerste zin steevast: ‘*Myn pake wie in Fries.*’ Mijn grootvader was een Fries. Het voelt of ik me nog altijd achter zijn brede schouders mag verschuilen op momenten dat ik bang ben er niet helemaal bij te horen. Ondertussen moet ik mijn *Frysk Wurdboek* erop naslaan om zeker te weten dat ik zelfs dat simpele zinnetje correct spel.

Dat alles maakt dat ik in een bevoorrechte positie verkeer, van perspectief kan wisselen waar mij dat uitkomt. Zelfs in mijn dagelijkse leven voelt het of ik op reis ben: te midden van de Friezen neem ik onbekommerd de rol van toeschouwer aan. Wanneer ik het op deze pagina’s heb over ‘de Friezen’, dan is dat niet omdat ik weiger me als een van hen te zien. En ik weet *donderkaters* goed dat *Fryslân* de officiële naam van de

provincie, van de streek, van het land is, maar juist omdat ik toeschouwer ben houd ik het bij ‘Friesland’. Een Nederlandse reiziger die een boek schrijft over Frankrijk, heeft het ook niet over *La France* of over *Paris*. In dit boek volg ik in de regel de Nederlandse spelling, ook van geografische namen, al lukt het me niet altijd daarin consequent te blijven.

Het feit dat ik vooraf na moet denken over dergelijke keuzes zegt veel over het onderwerp. Wat van een afstand bezien een robuuste en ondeelbare eenheid lijkt, verenigd onder een markante vlag en compleet met een eigen volkslied, een eigen taal en een eigen geschiedenis, blijkt in de dagelijkse praktijk een ongekend complexe en heterogene kluwen van identiteiten waarvan de oorsprong in nevelen is gehuld.

Ooit strekte het Friese taalgebied zich uit over een brede kuststrook die van hoog in Jutland tot diep in het huidige Vlaanderen reikte. Hun roerige geschiedenis heeft de Friezen uiteindelijk teruggedrongen binnen provinciegrenzen. Daar vertellen ze elkaar eigen verhalen, in eigen woorden. Het zijn die verhalen, die woorden, de namen die ze hun kinderen geven, waarmee ze zich onderscheiden van anderen en waarin hun identiteit tot uitdrukking komt. Hun *heitelân* vormt een merkwaardige enclave binnen een bestaand koninkrijk en heeft altijd een status aparte behouden.

De Heerlijkheid Friesland – die nagenoeg samenvalt met de huidige provincie – sloot zich in 1579 formeel aan bij de opstand die acht jaar later uitmondde in de stichting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. In de Friese Staten namen afgevaardigden zitting uit de elf Friese steden en de dertig grietenijen, voorlopers van wat we later gemeenten zijn gaan noemen. Omdat hun vertegenwoordigers het eerst onderling eens moesten worden, verliep de besluitvorming in Statenver-

gaderingen uiterst traag. De uitdrukking ‘op z’n elfendertigst’, afkomstig uit de weverij, liet zich gewillig vereenzelvigen met bestuurlijke Friese stroperigheid en werd er synoniem voor. Zelfs de Canon van de Friese Geschiedenis bestaat uit precies elf-en-dertig vensters. Elf plus dertig is samen één.

Het aantal van elf tochten is derhalve een weloverwogen keuze. Ook kies ik er nadrukkelijk voor op z’n elfendertigst te reizen, haast leidt nergens toe. Net als de Friezen heb ik me op mijn bescheiden odyssee niet door grenzen laten weerhouden. Op zoek naar sporen uit hun geschiedenis ben ik in Rome beland, in het hart van de Zwitserse Alpen en aan de Duitse Waddenkust, maar ook in Allardsoog, Warns en Rinsumageest. Onderweg heb ik gepoogd de mythe van de Friese Vrijheid te ontrafelen, het ongrijpbare te grijpen en te begrijpen. Op voorhand wist ik dat ik daar nooit helemaal in zou slagen, maar op z’n minst heb ik mooie verhalen opgehaald. De verhalen in dit boek. Niet-Friezen biedt het een inkijkje in dat merkwaardige stukje Nederland dat officieel Fryslân heet. Lezers die net als ik in hun stamboom op Friese namen stuiten, geeft het inzicht in de afkomst van hun voorouders. En naar ik hoop houdt het de Friezen een spiegel voor waarin ze zichzelf herkennen: tegendraads en tegenstrijdig, creatief en conservatief, onzeker en zelfbewust, open en gesloten – en dat allemaal tegelijk. Het is geen wonder dat ik mij thuis voel in hun midden.

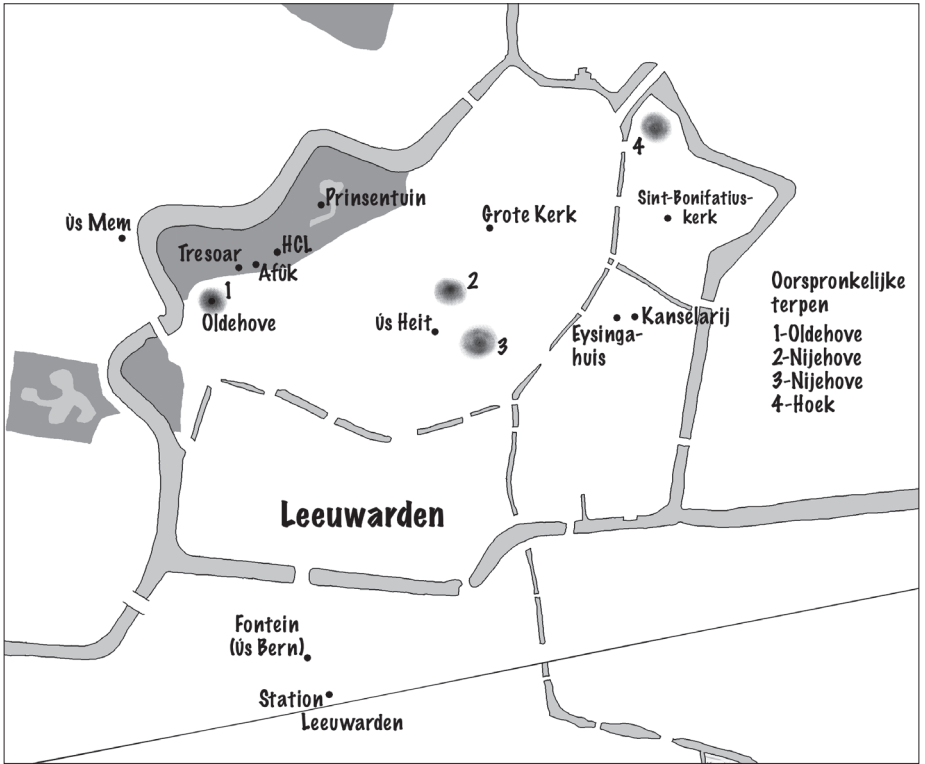
1

WOORDEN

Leeuwarden

LEEUWARDEN

1980

Friesland.

Eindelijk kon ik Friesland afvinken op mijn lijstje met provincies waar ik wel eens was geweest. De trein minderde vaart en reed het station van Leeuwarden binnen. Volgens mijn eigen regels telde het niet wanneer je alleen maar door een provincie heen reed, dus uitstappen deed ik op de plechtige manier die ik had afgekeken van staatshoofden op televisie. Mijn eerste stap op Friese bodem. Nu moest ik alleen Zeeland nog.

Twaalf was ik. We logeerden bij mijn grootouders in de Achterhoek en daarvandaan hadden mijn opa, mijn jongere broer en ik de lange treinreis naar het noorden aangevat. In Leeuwarden zouden we het Fries Museum bezoeken en aansluitend de bus nemen naar opa's geboortestad Dokkum, maar eerst wilde hij ons het standbeeld van zijn moeder laten zien. Stel je voor. Onze overgrootmoeder was zo beroemd dat de Friezen haar eerden met een bronzen beeld in hun hoofdstad.

Mijn grootvader zat vol verhalen en hij had het graag over zijn heitelân, het land van zijn voorvaderen. Hij was nog jong toen hij er wegging, heeft er nadien nooit meer gewoond, maar altijd en overal droeg hij Friesland in zijn hart. Vandaag nam hij zijn beide kleinzoons mee om hun over de geschiedenis van de Friezen en van zijn Friese familie te vertellen. Al

jaren keek hij uit naar dat moment. Ook voor hem was het een memorabele dag.

Voor we de stad in wandelden, haalden we bij het vvv-loket op het station een Fries paspoort. Ik heb het altijd bewaard. Onder het jongensgezicht dat mij vanaf een pasfoto toelicht staan mijn naam en adres geschreven in het statige schoolmeestershandschrift van opa. Daar weer onder mijn eigen schuchtere poging tot een handtekening, het zal de eerste keer zijn geweest dat ik een officieel document mocht tekenen. Een stempel bevestigt dat de leges van vier gulden zijn voldaan. De geldigheidsduur van mijn *Paspoort foar Fryslân* loopt van 1 januari tot en met 21 december 1980.

Dat ik me later met mijn gezin te midden van de Friezen zou vestigen in een van hun elf steden, kon ik als jongen van twaalf met geen mogelijkheid voorzien. Hoewel er geen paspoort aan te pas kwam en er ook geen sprake was van een echte terugkeer – nooit eerder had ik in Friesland gewoond – heb ik de verhuizing als een soort remigratie ervaren. Per slot van rekening moet de wieg van bijna een kwart van mijn voorouders op Friese bodem hebben gestaan. Naast verwantschap voelde ik echter ook vervreemding. Als nietsvermoedende Randstedeling raakte ik verzeild in een samenleving waarvoor ik een gebruiksaanwijzing nodig bleek te hebben die ik niet bezat.

De Friezen, dat is algemeen bekend, zeggen *'it kin net'* als het net níet kan. Ze bedrukken onderbroeken, klompen en mestwagens met het motief van hun vlag. Hoewel ze het op prijs stellen dat je hun taal leert spreken, corrigeren ze elke kleine uitglijder die je maakt in de onmogelijke uitspraak er-

van. Lezen zij ondertussen zelfs maar hun boodschappenlijst-je voor, dan klinkt dat als pure poëzie. Ze bekwamen zich in sporten die elders door vrijwel niemand nog worden beoefend. Ze noemen hun dochters Goaitske, Doutzen of Fardau, hun zoons Adze, Tsjibbe of Oene-Tjeerd. Ze geven je een half brood als je om een heel brood vraagt. Ze slapen allemaal in een tweepersonsbed – zodat ze ook 's nachts dwars kunnen liggen. Hun alfabet telt vierentwintig letters. Ze stemmen op hun Nasjonale Partij, maar die streeft geen Friese autonomie na. Ze kunnen schaatsen voordat ze leren lopen. Ze vinden dat ze in het beste land van de aarde wonen en bedoelen daarmee niet Nederland. Ze verstoppen de heerlijkste lekkernijen achter cryptische namen als *drabbelkoek*, *keallepoat*, *dúmkes* of *súkerlatten*. Ze herdenken nog elk jaar een gewonnen veldslag tegen de Hollanders – die in 1345 plaatsvond. Ze zetten een tent op, een bierpomp erin en noemen dat een feest. Ze vinden zelf dat ze volslagen normaal zijn en dat alle anderen afwijken, vooral die van een dorp verderop. Ze roepen hardop 'Heitelân!' als ze Friesland uit zijn geweest en op de terugweg de provinciegrens weer passeren, ook wanneer dat op de dagelijkse rit van het werk naar huis is. Ze praten allemaal Fries, maar op de klei toch weer anders dan op het zand of in de wouden, en in de steden eigenlijk nauwelijks, en op Het Bildt, in de Stellingwerven en in Hindeloopen al helemaal niet. Voor de buitenwacht lijken ze een samenhangend, zelfs hecht volk te vormen, maar onderling zijn ze zo verschrikkelijk verschillend dat nauwelijks met goed fatsoen over 'de Friezen' te spreken valt.

Mijn opa zag dat anders. Naast zijn jas in de gang hing een tegeltje waarop stond dat je 's morgens voor de koffie niet moet *eamelje*, in zijn werkkamer boven het bureau een ansichtkaart

met een uitzicht op de binnenstad van Dokkum. Hem sprongen de tranen in de ogen wanneer hij het Friese volkslied hoorde en de aloude *Fryske grûn*, de klei waaruit hij was getrokken, was hem heiliger dan de gereformeerde leer hem eigenlijk toestond.

Hij werd geboren in 1908, in een tijd waarin nationalisme en regionalisme eerder regel dan uitzondering waren. De drie-eenheid God, Oranje en Vaderland vormde het vanzelfsprekende fundament van zowel de Nederlandse als de Friese samenleving. Na de mislukte pogingen van Napoleon om Europa onder één vlag te verenigen, hadden landen sinds het begin van de negentiende eeuw de behoefte gevoeld zich nadrukkelijk van hun burens te onderscheiden. De ‘uitgevonden traditie’ deed haar intrede: gebruiken, symbolen en rituelen die de nieuwe natiestaten met terugwerkende kracht voorzagen van een roemrijk verleden. Of het historisch allemaal klopte was van ondergeschikt belang. Nederland stofte de Bataafse mythe maar weer eens af, de Duitsers hadden de overwinning op de Romeinen in het Teutoburgerwoud en de Vlamingen hun Guldensporenslag. Als antwoord op de sterk Hollands getinte koers van het kersverse Koninkrijk der Nederlanden hesen de Friezen Grutte Pier op het schild als hun nationale held, strijder voor de mythische Friese Vrijheid. In de decennia die volgden wakkerde schrijver en dominee Joast Halbertsma de belangstelling voor de Friese taal, cultuur en literatuur aan, waarmee ook het zelfbewustzijn van de Friezen opbloeide. Zijn broer Eeltsje Halbertsma schreef de tekst voor het Friese volkslied, dat zijn officiële status kreeg in 1876. Niet veel later begon de bekende Friese vlag met de schuine blauwe en witte banen en de zeven *pompeblêden* – nee, het zijn geen hartjes – voorzichtig aan populariteit te winnen.

Vanaf 1915 timmerde de Jongfriese Beweging onder de bevoegen leiding van Douwe Kalma verder aan een nationale identiteit. Net als veel andere Friezen kreeg opa van jongs af aan een gevoel van trots aangeleerd, dat ruim een halve eeuw later op zijn kleinzoons wat grotesk overkwam, maar hun wel een mooi dagje uit opleverde.

Hoe dat dagje er precies uitzag weet ik niet meer. In mijn herinnering zijn waarschijnlijk twee uitstapjes samengevloeid. Behalve naar Dokkum nam opa ons mee naar Franeker om het planetarium van Eise Eisinga te bekijken en ook bezochten we in Leeuwarden het Fries Museum. Dat kunnen we niet allemaal in één dag hebben gedaan, we moeten later dat jaar nog eens naar Friesland zijn teruggekeerd om een aantal kortingsbonnen uit ons Friese paspoort te verzilveren. Hoe we gelopen zijn, wat opa ons allemaal vertelde over Friesland en de Friezen, het is allemaal verdwenen in een laatje vol ongesorteerde memorabilia in het dressoir van mijn geheugen. Een feitelijke reconstructie van mijn eerste dag op Friese bodem zal ik daarom onmogelijk kunnen maken. Dat geeft niet. Net als bij de geschiedenis van Friesland, een chaos van mythen en sagen, is het gevoel belangrijker dan de harde feiten.

Leeuwarden is een eindstation. Passagierstreinen houden er halt, stromen leeg en maken rechtsomkeert. Aan verleiden doet de stad niet. Reizigers legt ze een keuze voor van een heldere en rechtlijnige eenvoud, die je Fries zou kunnen noemen.

Ja of nee.

Blijven of gaan.

Mijn trein heeft me door het Friese land van mijn woonplaats IJlst naar Sneek gebracht, vervolgens langs de rietkragen aan de oevers van de Zwette en verder noordwaarts door uit-

nodigend leeg weideland met af en toe een dorpje. Rechts Bozum, links Wieuwerd. Rechts een plukje schapen, dicht opeen in de kille ochtendnevel, links drie boerderijen en een door kale bomen omkranst torentje zonder kerk – geen idee hoe het daar heet. Rechts Mantgum, links Jorwerd, waar God dan verdwenen mag zijn, maar de laagstaande zon door het grijs prikt en de kerktoren kortstondig in klatergoud hult. Rechts Beers, de fata morgana van de Uniastate die op de grondmist lijkt te drijven, links bochtige sloten en vaarten die hun verleden als vloedgeulen in kwelderland niet kunnen verhullen.

Rechts Jellum, links Boksum. Rechts hoogbouw opdoemend aan de kim, links in de verte de *sipel* – de uivormige spits – op de toren van Deinum. Dan hoogspanningslijnen, een autoweg onder het spoor door. Zonneparken, windmolens, kabelhaspels en industrie, de vlijmscherpe cesuur tussen platteland en stad.

We naderen station Leeuwarden, tevens eindpunt van deze trein.

Ik ben de laatste die uitstapt. Wanneer ik me omdraai lees ik op het treinstel een naam, in rood op wit: M. VASALIS. Een dichteres. Ik tref het. De vervoersmaatschappij vernoemt haar treinen naar beroemdheden uit Noord-Nederland, ik had net zo goed met de Hans Wiegel of de Jelle Zijlstra kunnen reizen. M. Vasalis, die een groot deel van haar leven in Drenthe woonde, zal deze vernoeming danken aan haar gedicht over de bus die als een kamer door de nacht over de Afsluitdijk rijdt.

De trein kan niet verder rijden: een groot geel stootblok verhindert dat. RAWIE, staat er in blauwe letters op. Ik ken alleen een dichter die zo heet, maar een klein metalen plaatje preciseert: RAWIE, OSNABRÜCK, GERMANY. Op het naastgelegen spoor, klaar voor vertrek naar Harlingen Haven, wacht de

Johan van Veen. Een dijkenbouwer uit Groningen. Maar vandaag ga ik niet naar Harlingen, Groningen of een van de andere bestemmingen op de vertrekborden.

Ik blijf.

Vorbij de toegangspoortjes van het perron betreed ik de tegels waarover mijn eerste stappen op Friese bodem verspreid liggen, verscholen onder de voetstappen van de vele miljoenen die hier na mij aankwamen. Ik kan ze nog vaag onderscheiden: contouren van de schoenzolen van een volwassen man, ernaast de afdrukken van jongensschoenen. Schimmen uit mijn persoonlijke prehistorie zijn het, uit een droomtijd vol verhalen.

In de monumentale stationshal wordt mijn blik de hoogte in gezogen, naar wapenschilden van Leeuwarden, met één klimmende leeuw, en Friesland, twee gaande leeuwen, naar een tegeltableau met de afbeelding van een vleermuis die zijn vleugels spreidt boven de aardbol, een gestileerde en gevleugelde stoomlocomotief uit lang vervlogen tijden toen de letters SS nog onschuldig waren en stonden voor Staatsspoorwegen. In een zijvleugel hangt een tableau dat de elektrificatie van de lijn Leeuwarden-Zwolle in 1952 viert met de woorden: *De minsken wolle ornaris wêze hwer't se net binne*. De mensen willen gewoonlijk wezen waar ze niet zijn.

Ook wij drieën zullen destijds geen behoefte hebben gevoeld lang in die hal te blijven. Zelfs een eindstation is een doorgangspek. We hadden een vol programma en gingen na aanschaf van onze paspoorten doelgericht de stad in. Tussen alle diffuse beelden licht een herinnering haarscherp op: de teleurstelling die me becroop toen we het standbeeld zagen staan dat opa ons beloofd had. Het bleek te gaan om een koe. *Us Mem*. Het in brons gegoten, levensgrote Friese stamboek-

rund dat de Friezen liefkozend ‘onze moeder’ noemen.

Opa zou moeite hebben haar in hedendaags Leeuwarden te vinden. Binnen dertig jaar na zijn overlijden heeft de hoofdstad van zijn heitelân een ingrijpende metamorfose ondergaan. *Us Mem* is verplaatst naar een rotonde aan de andere kant van het centrum en ook het Fries Museum is verhuisd, naar het Zaailand – waarvan de naam verraadt dat onder het plaveisel de moestuinen van vroegere stadsbewoners verscholen gaan. Vandaag liggen woorden als zaaigoed uitgestrooid over de stad. Bij het station begint een poëzieroute. Als ik naar buiten loop zie ik aan mijn voeten het in steen gehouwen colofon liggen. ‘Het metrum van de voetstap,’ lees ik, nog voordat mijn voetstappen een metrum hebben kunnen vinden.

Wanneer ik de blik weer naar voren richt, stuit die op een kunstwerk dat geen koe voorstelt. Twee enorme hagelwitte kinderhoofden doemen op uit een kunstmatige nevel. Ze vormen een tastbaar aandenken aan het jaar 2018, waarin Leeuwarden Culturele Hoofdstad van Europa was en net als de tien andere Friese steden een fontein kreeg toebedeeld. Ophef ontstond toen bleek dat de plannen en ontwerpen in alle elf steden al klaarlagen, terwijl beloofd was dat de *mienskip* er eerst over kon meepraten. Zo gaat dat in Friesland. Ideeën en initiatieven worden niet van bovenaf opgelegd, maar ontstaan vanuit die aloude, ongrijpbare en nauwelijks te sturen onderlinge samenhang in dorpen, wijken, steden – en bij bijzondere gelegenheden de hele provincie – die *mienskip* heet en waarvan de Nederlandse vertaling ‘gemeenschap’ de lading maar ten dele dekt. Stapels commentaren, ingezonden brieven, columns en andere meningen ten spijt kreeg het project *Eleven Fountains* toch doorgang.

Een fontein, derhalve. De Spaanse kunstenaar Jaume Plen-